

OILAVIY MUNOSABATLAR MUSTAHKAMLIGIGA INQIROZLAR TA'SIRINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Raximova Gulxayo Alisherovna

Toshkent amaliy fanlar universiteti "Psixologiya" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Hozirgi vaqtda oila va nikohga bo'lgan qiziqish madaniy-axloqiy me'yorlarning yemirilishi, oilaviy an'analarning unutilishi, ajralishlar sonining ko'payishi, munosabatlarni o'rnatishda qoidalarining buzilishi bilan bog'liq. Zamonaviy psixologlar, ham nazariyotchilar, ham amaliyotchilar turmush o'rtoqlar o'rtasida munosabatlarni qanday o'rnatish, oilaviy inqirozdan qanday omon qolish, nikoh qoniqishini nima belgilaydi va oilaviy baxtni qanday saqlash kerak degan savollarga javob topishga harakat qilmoqdalar. Maqolada oilaviy munosabatlar mustahkamligiga inqirozlarning ta'siri psixologik jihatdan tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: nikohdan qoniqish, oilaviy status, psixologik iqlim, inqiroz, shaxs yetukligi, oilaviy hayot dinamikasi, juftliklar, qadriyat.

Oila eng qadimiy ijtimoiy institutlardan biri: u ibtidoiy jamiyat tubida sinflar, millatlar va davlatlardan ancha oldin vujudga kelgan. Oilaning ijtimoiy qadriyati uning bevosita hayoti, bolalarni tarbiyalash va ularning shaxsiy ongini shakllantirish "ishlab chiqarish va ko'paytirish" bilan belgilanadi. Oila jamiyatning bir qismidir, shuning uchun uning faoliyatiga unda sodir bo'ladigan barcha ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy jarayonlar (ijobiy va salbiy) ta'sir qiladi. Oila va uning axloqiy holatiga atrofdagi ijtimoiy muhit omillari, mehnat jamoasida, yashash joyida, kundalik hayotda kuzatadigan narsalar bevosita ta'sir qiladi. Oiladagi haqiqiy vaziyatni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, umumiy xususiyatlar bilan bir qatorda turmush o'rtoqlar, bolalarning roli, oila hayotida ayollarning o'rni va rolini hisobga olish kerak [1].

Oila shaxsni ijtimoiylashtirish, madaniy, etnik va axloqiy qadriyatlarni tarixiy ravishda uzatuvchi eng muhim institutdir. Sotsiologlar va oila masalalari bo'yicha eksperlarning tadqiqotlariga ko'ra, har bir oila rivojlanishning bir necha bosqichlaridan o'tadi va biridan ikkinchisiga o'tish odatda inqiroz bilan birga keladi. Oilaviy hayotdagi asoratlar birinchi navbatda kundalik qiyinchiliklardan kelib chiqadi, deb qabul qilinadi. Ammo, kundalik hayotdan tashqari, oila mavjudligining har qanday bosqichida inqirozni qo'zg'atishi mumkin bo'lgan juda ko'p sabablar mavjud. Birinchidan, oilaviy hayotdagi muammolar turmush o'rtoqlardan biri o'zining psixologik inqirozini, masalan, o'rta yoshdagi inqirozni boshdan kechirganda boshlanishi mumkin. O'z hayotini qayta ko'rib chiqib, o'zidan norozi bo'lgan odam hamma narsani, shu jumladan oilaviy hayotini ham o'zgartirishga qaror qiladi. Ikkinchidan, quyidagi hodisalarning har biri oila tarkibidagi o'zgarishlarga olib keladi. Masalan, bolaning tug'ilishi, shuningdek, bolaning maktabga kirishi, bolaning o'smirliги, ota-ona oilasini tark etishi kabi hayotning muhim bosqichlari. Bundan tashqari, turmush o'rtoqlar uchun inqirozning sababi ishdagi qiyinchiliklar, qarindoshlar bilan munosabatlardagi muammolar, moliyaviy ahvolning o'zgarishi (ham

yomon, ham yaxshi tomonga) va oilaning boshqa shaharga yoki mamlakatga ko'chishidir. Shuningdek, jiddiyroq stress omillari - og'ir kasalliklar, o'limlar, urushlar, ishni yo'qotish, nuqsonli bolalar tug'ilishi ham oila mustahkamligiga ta'sir etadi [2].

Jamiyatning barcha sohalarini ta'minlash tizimlariga ta'sir ko'rsatgan inqiroz millat, jamiyat va davlatning hayotiyiligini belgilovchi eng muhim omil bo'lgan oilaga bevosita ta'sir ko'rsatdi. Zamonaviy oilaning psixologik farovonligi XXI asrda qaysi avlod yashashi va ishlashini bevosita belgilaydi. So'nggi o'n yilliklarda ko'pchilik rivojlangan mamlakatlarda zamonaviy oila katta o'zgarishlarga duch keldi. Adabiyotlarga ko'ra, zamonaviy jamiyatdagi oilalarga xos bo'lgan tug'ilishning pasayishi, shaxslararo munosabatlarning murakkablashishi, ajralishlar sonining ko'payishi va natijada to'liq bo'lmagan oilalar sonining ko'payishi, o'gay ota-onasi bo'lgan oilalar, nikohsiz bolalarning keng tarqalishi kabi umumiy xususiyatlarni aniqlash imkonini beradi. Aksariyat ekspertlarning fikriga ko'ra, zamonaviy oilalar haqiqiy inqirozni boshdan kechirmoqda va bu inqirozning namoyon bo'lishi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining umumiy darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, turmush darajasi va moddiy farovonligi shunchalik yuqori bo'ladi. Ayniqsa, bugungi kunda ham davlat, ham psixologiya fanlari va amaliyotining e'tibori va qo'llab-quvvatlashiga muhtoj bo'lgan yosh oila alohida qiyinchiliklarni boshdan kechirmoqda [3].

Oilaviy munosabatlar muammosini bayon qilish, ularni tushunish va o'rganishning psixologik asoslarini aniqlash nafaqat tadqiqotchilar tomonidan qayd etilgan zamonaviy oila inqirozi va shu bilan bog'liq bo'lgan dolzarb psixoterapevtik vazifalar tufayli muhim vazifalardir. Oilaviy munosabatlarni psixologik tushunish oilaviy munosabatlarning farovonligi va barqarorligiga erishish nuqtayi nazaridan ham, axborot texnologiyalari kuchi va ijtimoiy tizimlarning inqirozi sharoitida ilmiy tadqiqotning evristik maqsadlarini amalga oshirish uchun ham nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Oilaviy inqiroz - bu turmush o'rtoqlar xatti-harakatlarning yangi strategiyalarini va mavjud vaziyatga javob berish shakllarini ishlab chiqishlari kerak bo'lganda, nikoh va oilaviy munosabatlarning qayta tuzilish jarayoni hisoblanadi. Bunday davrlardan biri yosh oila inqirozidir. Yosh oilaning inqirozi "uch qatlamli" tuzilishga ega: yetakchilik inqirozi; sheriklar o'rtasidagi munosabatlar inqirozi; ota-ona va yosh oila o'rtasidagi munosabatlar inqirozi. Yosh oila inqirozining mazmuni turmush o'rtoqlarning nikoh munosabatlariga moslashishi bo'lib, bu oilaviy hayotning turli jihatlari bilan bog'liq bo'lgan ziddiyatli vaziyatlarga javob berishning barqaror, o'ziga xos shakllarini rivojlantirish jarayoni sifatida qaraladi. O'zaro qoniqarli oilalarda turmush o'rtoqlar oila manfaatlarini saqlashga qaratilgan javob berishning konstruktiv - yengish shakllaridan, o'zaro norozi oilalarda - o'z manfaatlarini va o'z sog'lig'ini saqlashga qaratilgan ziddiyatli vaziyatlarga javob berishning nokonstruktiv - himoya shakllaridan foydalanadilar, bu esa, oilaviy inqirozlar sodir bo'lishiga undaydi [4].

Oilaviy hayotning boshlang'ich davrini haqli ravishda yosh oila hayotidagi eng hal qiluvchi davr deb hisoblash mumkin, bunda turmush o'rtoqlar birinchi muhabbat, samimiy va yoqimli muammolar emas, balki oilaviy va kundalik muammolarga duch kelishadi. Xarakterlarni, hayotga bo'lgan nuqtayi nazarni va oilaviy tuzilmani shakllantirish davri

munosabatlardagi juda qiyin bosqich bo'lib, yosh turmush o'rtoqlarning kayfiyatida ko'tarilish va pasayishlarni keltirib chiqaradi. Oila ichidagi va oiladan tashqari munosabatlarni shakllantirish, nikohning dastlabki bosqichida yosh turmush o'rtoqlar va boshqa oila a'zolarining nuqtayi nazarlari, qadriyatlarini, g'oyalari, odatlarini birlashtirish jarayoni juda qizg'in davom etadi. Ushbu jarayonning murakkabligini bilvosita aks ettirish - bu davrda sodir bo'lgan ajralishlar soni va ularning sabablariga bog'liq. Yosh oilalarning katta qismi hayotlarining boshidayoq ajraladi. Buning asosiy sabablari oila hayotiga yetarlicha tayyorgarlik ko'rmaslik, yashash sharoitlarining qoniqarsizligi, to'ydan keyin shaxsiy yashash maydonining yo'qligi, yosh turmush o'rtoqlar o'rtasidagi munosabatlarga qarindoshlarning aralashuvi hisoblanadi.

Oilaviy munosabatlardagi eng muhim va xavfli alomatlar quyidagilardir:

□ turmush o'rtoqlarda yaqinlik istagining pasayishi;

□ turmush o'rtoqlarning bir-birlarini xursand qilishga intilmasliklari;

□ bolalarni tarbiyalash bilan bog'liq barcha masalalar janjallarni keltirib chiqarishi;

□ turmush o'rtoqlar o'zlari uchun muhim bo'lgan ko'pchilik masalalarda (oila va do'stlar bilan munosabatlar, kelajak uchun rejalar, oila daromadlarini taqsimlash va boshqalar) bir xil fikrga ega emasliklari;

□ er va xotin bir-birlarining his-tuyg'ularini tushunmasliklari (tushunishni istamasliklari);

□ turmush o'rtog'ining deyarli barcha harakatlari va so'zlari "tirnash" xususiyati keltirib chiqarishi;

□ turmush o'rtoqlardan biri har doim ikkinchisining xohish-istaklari va fikriga bo'ysunishga majbur ekanligiga ishonishi;

□ turmush o'rtog'i bilan muammolarni va quvonchlarni baham ko'rishning yo'qligi. Bunday alomatlarining ta'siri oilaga salbiy ta'sir ko'rsatadi [5].

Oilaviy nizolarning asosi - munosabatlardagi qarama-qarshilik sifatida qabul qilinadigan turmush o'rtoqlarning maqsad va manfaatlarining obyektiv tafovutidir. Inqirozlar turmush o'rtoqlarga butun hayoti davomida hamroh bo'ladi. Burilish nuqtalari "nikoh inqirozi" tushunchasi bilan belgilanadi. Bu ko'pincha oila buzilishiga hissa qo'shishi mumkin bo'lgan qiyin hayotiy vaziyatlarni boshdan kechirganda sodir bo'ladi. Nikohdagi quyidagi inqiroz davrlarini ajratib ko'rsatishimiz mumkin, ular u yoki bu darajada barcha turmush o'rtoqlar tomonidan boshdan kechiriladi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, barcha nikohlarning yarmi nikohning birinchi yilidan keyin buziladi. Aynan mana shu qiyin davr barcha er-xotinlar uchun istisnosiz, uni "maydalash" deb atash mumkin. Yangi turmush o'rtoqlar "kundalik hayot" sinoviga dosh berolmaydilar. Kelishmovchiliklar mas'uliyatni taqsimlash, turmush o'rtoqlarning odatlarini o'zgartirishni istamasligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin [6].

Turmush o'rtoqlarning har biri o'z sherigini butunlay yangi tomonlardan bilishadi: ular avvalgi oilalarining oila va iqtisodiy tuzilmalaridagi, madaniyat va ta'limdagi, turmush tarzidagi farq tufayli jiddiyroq muammolarga duch kelishlari mumkin. Bu davrda oila otalari va do'stlar tomonidan qo'llab-quvvatlash va g'amxo'rlikka muhtoj. Bundan tashqari,

nikoh inqirozi nikohning uch yildan etti yilgacha bo'lgan davrda, ba'zan nikohning ikkinchi va oltinchi yillarida sodir bo'ladi. Bu eng og'ir davr bo'lib, eng ko'p oilaviy buzilishlarni hisobga oladi. Nikohdagi ushbu inqirozning paydo bo'lishiga quyidagi omillar yordam beradi: sherikning psixologik holatining pasayishi; romantik kayfiyatning yo'qolishi, nikohdan oldingi davrda va nikohda sherikning kontrastini faol ravishda rad etish; turmush o'rtoqlar turli xil qarashlarga ega bo'lgan va kelishuv mavjud bo'lmagan holatlar sonining ko'payishi; turmush o'rtoqlar tomonidan salbiy his-tuyg'ularning tez-tez namoyon bo'lishi. Ushbu inqiroz bosqichining eng keng tarqalgan sababi - bolaning tug'ilishi.

Ko'pincha ayollar uzoq tug'ruq ta'tiliga chiqadi, bu vaqt davomida erkak odatda pul topish va martaba zinapoyasiga ko'tarilish bilan band. Ayol borgan sari uy-joy bilan tanish bo'ladi, erkak esa o'zi bilmagan holda undan uzoqlashadi. U ayolni boshqacha qabul qila boshlaydi va beixtiyor chetda qoladi. Ayol oila boshlig'idan psixologik yordam kutadi, lekin bolaga norozilik va befarqlikni qabul qiladi. Bu vaqt ichida er o'zini sevimligan, keraksiz va noloyiq e'tibordan mahrum his qiladi. Bu davrda ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga moslasha olgan, o'zaro ishtiyoq va bir-birini qo'llab-quvvatlagan yosh oila bardavom bo'lishiga umid qilishi mumkin.

Nikoh inqirozining keyingi bosqichi turmush o'rtoqlarning nikohidan 12 yildan 16 yilgacha bo'lgan davrda sodir bo'ladi. Bir qarashda, er-xotin allaqachon barcha mumkin bo'lgan quvonch va qiyinchiliklarni birga boshdan kechirgandek tuyulishi mumkin. Pul yetishmasligi, bolalarning kasalligi, muvaffaqiyatsizliklarni birga yengib o'tishadi. Ammo nega bunday uzoq va mashaqqatli yo'l bosib o'tilgan bo'lsa, oilalar ajralib ketadi? Bu inqirozni tushuntirish qiyin hisoblanadi. Aynan shu birga yashash davrida ko'pchilik shaxsiy o'rta hayot inqirozini boshlaydi, bu davrda ular barcha hayotiy qadriyatlarga boshqacha qarashni boshlaydilar. Ba'zan ular hayotni qaytadan boshlash uchun juda oz vaqt qolganidan qo'rqishadi. Ushbu inqirozning sabablari bir-biridan psixologik charchoq, munosabatlarda va turmush tarzida (jinsiy munosabatlarda shart emas) yangilikka intilishdir. Insoniyatning muqarrar muammolaridan biri shundaki, o'rta yoshga yetib, maqom va hurmatga erishgan erkak yoshroq ayollarga jozibador bo'lib qoladi, uning tashqi ko'rinishiga ko'proq bog'liq bo'lgan xotini esa erkaklar uchun o'zini kamroq his qiladi. Iqtisodiy sabablar, o'zgarish qo'rquvi va birgalikda sotib olingan mulkni yo'qotish ham munosabatlarning mustahkamligida muhim rol o'ynaydi. Nikohdagi inqirozli vaziyatlar ma'lum bir shaklda yuzaga keladi va chuqur ijtimoiy va psixologik sabablarga ega.

Oilaviy inqiroz, birinchi navbatda, mamlakatdagi demografik vaziyatga ta'sir qiladi. Oilani yaratish va rivojlantirish uchun sharoitlar qanchalik qulay bo'lsa, davlat ijtimoiy hayotining muhim jihatlari shunchalik muvaffaqiyatli bo'ladi. Oila ichidagi nizolarni bartaraf etish, ajralishlar sonini kamaytirish, maslahat markazlari va xizmatlarini yaratish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqish kerak. Shu munosabat bilan keyingi paytlarda kam ta'minlangan va ko'p bolali oilalarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha maxsus davlat va jamoat tashkilotlarini tashkil etish tendensiyasi kuzatilmoqda. Bu borada aholini ijtimoiy himoya qilish bo'yicha qayta tashkil etish institutlari tomonidan salmoqli ishlar

amalgama oshirilmoqda. Yosh oilalarni qo‘llab-quvvatlashda “onalik kapitali”, yosh oilalarga kreditlar, ipoteka kreditlari va oilalarning farovon kelajagi uchun davlat tomonidan ishlab chiqilayotgan boshqa qator chora-tadbirlar muhimroqdir [7].

ADABIYOTLAR:

1. Качанова О.И. Семейные кризисы и пути их преодоления / О. И. Качанова. - Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2011. - № 10 (33). - Т. 2. - С. 141-145.
2. Зритнева Е.И., Н.П.Клушина. Семейведение: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению подгот. и специальности «Соц. Работа». – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2006. – 246 с.
3. Маршак А.Л. Общая социология / Серия «Высшее профессиональное образование». – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 284 с.
4. Радугин А.А., Радугин К.А. Социология: курс лекций. - 2 – е изд., перераб. и доп. – М.: Центр, 1999. – 160 с.
5. Основы социологии. Курс лекций. Для студентов и преподавателей средних специальных учебных заведений. / Под ред. Л.И. Первухина. Московская типография № 9, 1997.
6. Шнейдер Л.Б. Психология семейных отношений. Курс лекций. – М.: Апрель – Пресс, Изд – во ЭКСМО – Пресс, 2000. – 512 с.
7. Романова Е.В. Влияние опыта взаимоотношений в родительской семье на формирование супружеских отношений и удовлетворенность браком, Журнал Вестник, 2010 – С.26-28.
8. SHAXSDA EMOTSIONAL YO‘NALGANLIK MUAMMOSINING ILMIY PSIXOLOGIK TALQINI Saidvaliyeva Madina, TAFU -2022y